

ELS COGNOMS MALLORQUINS DE TÀRBENA

Joan Lluís MONJO I MASCARÓ

INTRODUCCIÓ

El present treball tracta de donar a conèixer els cognoms de la vila de Tàrbena després de la repoblació d'aquesta població i vall, al segle XVII, després del decret d'expulsió dels moriscos, de Felip III, pregonat el 22 de Setembre del 1609.

Tractarem de veure quins eren els cognoms del segle XVII i la seua pervivència actual, així com l'origen dels repobladors.

M'he basat fonamentalment en l'arxiu parroquial de Tàrbena, on he consultat principalment els dos primers «Quinke libri», que inclouen, el primer, els anys 1620 a 1693, i el segon, 1694 a 1709. Així també he consultat el més antic llibre de la «Cofradia de Nra. Sr. del Rosario», fundada l'any 1629, així com els documents de repartiment de terres (o cases) entre els pobladors, dels anys 1611, 1616 i 1618, respectivament.

1.— ELS REPOBLADORS

L'expulsió dels moriscos va suposar per a les terres valencianes un dur colp demogràfic. Gran nombre de poblacions quedaren pràcticament despoblades, o desertes per complet; així la vall de Tàrbena, que comptava l'any 1602 amb 64 focs o cases va veure perduda la totalitat de la seua població. (Cal assenyalar també que a aquesta vall, així com la de Pop, Laguar, Ebo, Gallinera... els moriscos resistiren a l'expulsió, i foren definitivament embarcats als ports de Xàbia i Dénia en desembre de l'any 1609).

Aquest buit demogràfic es veié amb la necessitat de ser cobert ràpidament. Així el 27 de novembre de 1609 una pragmàtica ordenava «la repoblación y siembra de los lugares y campos de los moriscos en el plazo de diez días». Aquest termini era insuficient per a una repoblació de tan gran magnitud, i anirà perllongant-se, tot i necessitant d'unes crides per tots els regnes de la Corona per atreure gent per a la repoblació. També cal tenir en compte que les terres més pobres de la muntanya eren de menor atracció que altres més riques (com ara La Safor) i foren més tardanament repoblades.

La població de Tàrbena va ser duta a terme per la família Moncada, senyors d'aquest territori, concretament Dona Catharina de Moncada, muller d'En Gastó de Moncada, marquès d'Aytona.

El primer gran establiment s'efectuà l'any 1612, quan arribaren 36 pobladors als qui mitjançant una Carta Pobra el desembre de 1611 davant el notari Joaquim Martí, amb el notari Bernat Ivañez de Gandia, se'ls atorgà terres i una casa en règim emfitèutic, amb el deure de pagar anualment deu sous per la casa i el 1/8 dels fruits dels arbres i el 1/12 dels de la terra. Aquests 36 pobladors són: Joan Molines, Gerónimo Ivàñez, Jaume Cifre, Joan Ferrer, Joan Roca, Bernat Doménech, Antoni Marcó, Magí Ripoll, Jaume Reynes, Antoni Vicent, Martí Renovart, Pere Palau, Martí Sabater, Sebastià Serra, Joan Guardiola, Joan Duran, Miquel Vidal, Bertomeu Benasar, Joan Martí, Vda. Muleta, Mateu Joan, Salvador Arbona, Antoni Guardiola, Bertomeu Mas, Esteve Ribes, Miquel Soliveres, Joan Quintana, Pere Font, Jaume Vila, Jaume Morell, Miquel Sabater, Bertomeu Puig, Antoni Mollà, Cristòfol Molins, Pere Perelló i Joan Ribes.

El segon assentament i distribució de terres s'efectuà el 27 d'agost de 1616 amb la vinguda de 23 pobladors nous, davant el notari Francesc Sepulcre. Es fa amb les mateixes condicions que el primer document, de 1611, concedint també nous bens a pobladors del primer assentament. El nom dels nous pobladors és: Miquel Mesquida, Bertomeu Jaume, Miquel Benejau (o Benejam), Gabriel Vilanova, Bernat Carrió, Joan Mesquida, Joan Dalmau, Jaume Carrió, Felip Monart, Bertomeu Rosselló, Pere Mesquida, Guillem Poquet, Pere Armengol (o Armengual), Jaume Torrens, Bernat Ferrer, Cristòfol Molins, Margalida Riera, Pere Juan Vilanova, Macià Salvà, Miquel Armengol (o Armengual), Joan Martí, Joan Morey i Salvador Arbona.

Dins del *Título de las tierras que posee esta Iglesia Parroquial de la Baronía de Tàrbena, su origen y estado hasta el presente año 1757*, se cita un fragment d'un document efectuat el mes d'agost de l'any 1618 per Francisco Martínez, escrivà valencià i procurador general de la marquesa d'Aytona, en què s'estableix quines serien les terres de les quals la renda ha de servir per a l'església de Tàrbena (per a donar fi a unes discòrdies entre els pobladors); establint les fites anomena alguns dels llavors pobladors de Tàrbena: Miquel Vidal, Jaume Cifre, Joan Morey, Bertomeu Rosselló, Bernat Carrió, Berthomeu Mas, Simeó Mayor, Machí Ripoll, Joan Dalmau, Joan Molins, Antoni Vicens, Guillem Poquet, Miquel Benjam, Pere Armengual i Joan Molins. Pot observar-se la persistència dels pobladors primers així com un lleu augment d'aquests.

L'arxiu parroquial inicial l'any 1620, deixa entreveure una gran mobilitat a la població; així, ja no perduren dels primers assentaments els cognoms Ivàñez, Doménech, Renovart, Sabater, Guardiola, Benasar, Ribes, Quitana, Mollà i Perelló, podent imaginar un abandó de les possessions donades buscant unes millors perspectives.

Amb l'estudi dels matrimonis (continguts al *Llibre dels Matrimonis de la Parrochial de Tarbena que comença sent Rtor. Mn. Diego Molina*) observem un establiment de persones d'origen forà (habitadors dels pobles del voltant, els més abondosos, d'altres, més llunyans, com ara Beniarjó o Piles, a La Safor). Hi ha un augment dels cognoms. És ben manifesta la preeminència de persones que, habitadores de diferents llocs, tenen de comú l'ascendència illenca i aporten nous llinatges illencs, o l'increment del nombre de persones ja portadores d'aquests cognoms a Tàrbena.

De les 55 persones d'origen foraster que figuren als «*Llibres dels matrimonis dels dos Quinque llibri*, corresponents al S. XVII, n'apareixen d'origen insular, segons caracteritza Moll a *Els llinatges catalans* i descriu J. Costa: Mulet, Vidal (procedents d'Altea); Jaume o Jayme, Tur (de Dénia); Ribes (de Parcent); Alcover (d'Alcalalí); Ballester, Nadal (de la Vall de Gallinera); Pasqual (de Pedreguer, de Castells); Dolz, Montaner, Serra, Noguera, Mestre, Feliu, Fornés, Ordines, Castells (de Xaló); Caselles, Riera, Mas, Ballester (de la Vall de Laguar); Riutort, Font, Vaquer (Castells); Sentacreu (Beniardà, Confrides, Guadalest); Ferrer (Bolulla); Porcell (Vall d'Alcalà); Frau (Benimassot); Llull (Benimeli); Seguí (Fageca); Sales (Beniardà) i Escales (Senija).

Les dades aportades pels matrimonis, més la presència de testimonis a les bodes i padrins als batejos, d'origen foraster, amb cognoms mallorquins comuns o no als de Tàrbena, ens demostra,

per una banda, la pregona presència de gent insular al poble i a la comarca de la Marina Alta (essencialment) que J. Costa a *La repoblació mallorquina* ens demostra, tot i assenyalant la seua distribució geogràfica i el seu origen. Per altra banda podem veure la contínua relació dels mallorquins establerts als diferents pobles i la seua mobilitat.

Els documents jurídics d'atorgament de terres i cases els pobladors (1611, 1616), no ens indiquen l'origen d'aquests; hem de consultar el *Llibre de Matrimonis* per a trobar indicacions directes sobre la procedència dels pobladors. Així mitjançant l'explicació de la naturalesa dels qui contreuen matrimoni coneixem la procedència mallorquina de molts dels pobladors, d'alguns fins i tot la vila d'origen: Carrió (Artà), Roselló (Manacor), Mas (Manacor), Molines (Santa Margalida), Calafat (Santa Margalida), Soliveres (Pollença), Cifre (Pollença), Dalmau (Manacor), Sureda (Manacor), Servera (Manacor). D'altres només se'ns indica que són naturals de Mallorca i habitants de Tàrbena: Jayme, Mestre, Maçanet, Martí, Llaneras, Crespi, Mascaró, Palau, Ferrer, Torrent, Vidal, Duran, Mulet.

El Llibre dels difunts del lloch de Tàrbena de vegades indica el lloc de naixença del difunt, així d'Antoni Bou, Mallorca; també són naturals de Mallorca, Gabriel Vilanova, Coloma Benusa i Miquel Monjo. D'Antoni Prades se'ns diu que es «de nació francès» (1683), i «Gaume» Servet també «de nació, francès» (1690). (Ja al 1751, fora, doncs, del nostre àmbit d'estudi, trobem un Josep Casant natural «del lugar d'Albach Obispado de Claramon del Reyno de Francia», el llinatge del qual perduraria fins la primera meitat del S. XIX). Per últim, el 1699 es casa amb una tarbenera Antoni Ramon, d'Eivissa, habitador de Tàrbena fins el moment.

Veieu ací davall una llista dels principals cognoms que apareixen a l'arxiu parroquial, al S. XVII, assenyalant-se amb un asterisc els més escassament documentats, i els condemnats a la seua desaparició amb la mort de l'única o restringides persones que els duen:

Abunies*, Armengual-Almengual-Mengual, Albanell, Ballester*, Benjam, Benús*, Calafat, Cams*, Carrió, Caselles, Castells, Cifre, Ciurana*, Choch o Coch*, Costa*, Coves o Covens?*, Crespi*, Dalmau, Dolz*, Durà*, Escales*, Estalrich, Estela*, Estrader*, Fàbregues*, Feliu*, Femenia, Ferragut*, Ferrer, Fluxà*, Font, Frau*, Ginart, Gisbert, Giscafré, Jaume o Jayme, Juan, Llaneres*, Llorens, Llull, Malonda*, Marcó, Mas, Mascaró, Maçanet*, (escrit Masanet), Mesquida, Mestre*, Molines, Monar(t)*, Monjo, Montaner*, Moragues, Morell, Mulet*, Nadal, Oliver*, Palau*, Pasqual, Peretó, Planells, Pol*, Pont, Poquet*, Porcell, Puig*, Pujol*, Quegles*, Ramon, Rainés*, Riera, Ripoll, Roca*, Rosselló (escrit Roselló), Sales, Salvà, Seguí*, Sentacreu, Serra, Servera (o Cervera), Soliveres, Sureda*, Torrens, Tur*, Vicens*, Vidal, Vila i Vilanova.

D'aquests és manifest el seu origen illenc, segons els arxius parroquials, i la caracterització de Moll i J. Costa. A més, són característics d'Eivissa: Costa, Planells, Serra, Tur, i Ramon ens apareix documentat com a eivissenc. Benjam és característic de Menorca. Vicent, prou ben documentat, se'ns indica com a flamenc.

De Pallarés (procedent d'Ebo), Palonés (de Gata), Gualde o Gualda (de Polop), Molina (Bocairant), Perles (d'Alcalalí) i Aguir o Ahuir, és més incert el seu origen. Mestre i Palacio constata la presència de Perles a Alcalalí als primers anys del S. XVII sens indicar-ne l'origen.

2.— ASPECTES FORMALS

És ben manifesta la manca d'accents, cosa que dificulta la identificació d'alguns dels cognoms. Solen aparèixer molts d'ells en minúscula. El so /k/ freqüentment representat amb el dígraf CH, així Estalrich, Choch.

El cognom Molines presenta, als documents d'atorgament de propietats als pobladors, la forma «Molins», a partir de 1620 apareix únicament la forma «Molines».

El cognom Cifre és de vegades escrit Sifre, i durant un temps Sifres o Cifres, a l'actualitat presenta la forma Sifre.

El cognom que a l'actualitat, a Xaló, apareix amb la forma Muntaner, apareix amb la forma Montaner. (Inversament Montiel, molt freqüent a Bolulla, apareix amb la forma Muntiel).

Reynes i Benejan, dels primers documents, posteriorment apareixen com a Raines i Benajam.

Monjo apareix alguna vegada com a Moncho, contràriament, amb menys freqüència, Ginart i Gisbert. A l'actualitat hi ha la forma Moncho, els altres dos no han castellanitzat la grafia.

Hi ha un vacil·lació entre la forma Soliveres i la forma Solivelles: per exemple, Pere Soliveres apareix amb «Solivelles» l'any 1624 i 1632 i amb «Soliveres» l'any 1626, 1643. Joana Soliveres apareix amb «Solivelles» i filla d'Antoni Solivelles i dona d'En Llorenç Solivelles l'any 1670, i aquest darrer com a «Soliveres» l'any 1634 i 1663, i el primer, «Soliveres» l'any 1673. Hi ha una indubtable traça de confusió l'any 1693 en el que M.J. Solivelles presenta una ella col·locada damunt d'una erra. A la fi predomina la forma Soliveres, present a l'actualitat.

Ocasionalment es pot constatar alguna alteració deguda a la neutralització de les *aa* i *ee* neutres, per part dels parlants. Així l'any 1644 un escrivà provisional escriu «Masqueró» en lloc de Mascaró i «Moragas» en lloc de Moragues. Per altra banda sempre apareixen amb /e/ els cognoms Ribes, Escales, Quegles... (a Mallorca a l'actualitat apareix la forma Ribas, Escalas, Quetglas).

Hi ha l'alternància misteriosa entre els cognoms Ginart i Camps (o Cams) per part de Miquel Ginart i els fills. Aclareix una ocasió l'escrivà: «Miquel Ginart dit Camps». Així:

1690 - 1691 - 1693 - 1698: Miquel Cams, «Gerònima» Cams, Miquel Cams i Pere Roc Cams, Miquel Cams.

1693 - 1695 - 1685: «Geronima» Ginart, «Geronima» Ginart, Miquel Ginart. (He pogut comprovar que es tracta de les mateixes persones).

3.— PERVIVÈNCIA DELS COGNOMS

Basant-me en el cens de Tàrbena, efectuat l'u d'abril de 1986, en què s'indica la població de Tàrbena, de fet, de 718 habitants, constata com els cognoms actuals de Tàrbena són perduració dels llinatges mallorquins aportats al S. XVII, dels quals s'han conservat: (Per orden de més a menys abundants).

Molines.....	212	persones
Ripoll.....	210	
Soliveres.....	176	
Monjo.....	95	
Pont.....	92	
Cifre.....	84	
Marcó.....	39	
Calafat.....	35	
Mascaró.....	35	
Vila.....	35	
Mas.....	31	
Gisbert.....	27	
Ferrer.....	26	
Salvà.....	23	
Vilanova.....	21	
Moragues.....	16	
(Perles.....	12)	
Serra.....	10	

Seguí.....	8
Ramon.....	8
Ginart.....	7
Llorens.....	3
Arbona.....	3
Estarlich.....	1
Caselles.....	1

D'aquests no tots perduren del S. XVII, són empeltats dels pobles veïns: Estarlich de Castells, Llorens de Beniardà, Arbona de Bolulla, Seguí de Fageca i molts Ferrer provenen de Bolulla. També hi ha Oliver (de la vall de Laguar), Riera (de Murla) i Marí, de clara ascendència insular. Sentacreu i Rosselló els conserven fills de Tàrbena que ja no habiten normalment al poble.

4.— PERVIVÈNCIA DE COGNOMS A LA TOPONÍMIA I ALS MALNOMS

La toponímia pot salvar de manera fossilitzada cognoms que feien referència als seus antics propietaris, la denominació d'aquests llocs va unida a la menció d'aquests antics personatges, la memòria dels quals és ja ben llunyana. Així tenim «sa fonteta d'En Mas», «sa font d'En Gordiola», «sa font d'En Serra» «sa font des tio Pont», «sa cova d'En Salvador es Ferrer», «es tossalet d'En Miquel Monjo», «es tossal d'En Serra», «sa foia d'En Soler», «es penyó d'En Sifre», «es macil d'En Micalet Monjo», «sa barraqueta d'En Vaquer», «s'altet d'En Calafat», «es pla d'En Moragues», «sa font d'En Molina», «Es Soriano» fa referència al seu antic propietari, que li deien Soriano de cognom (S. XIX), «Casivanyes» fa referència a un antic propietari Ivàñez. (Potser hi haja referència als primers pobladors, dels qui havia un Guardiola i un Ivàñez; dels altres no es pot assegurar, pel fet que solen repetir-se molt els noms a la llarga dels segles). «Sa font de Benijam», fa que relacionem el nom «Benijam» amb el cognom «Benejam». Però és anterior el nom toponímic a la vinguda dels repobladors, apareix ja a les cartes pobles (1611, 1616)¹.

Hi ha cognoms que poden utilitzar-se per anomenar persones, a mode de malnoms, bé pel seu caràcter d'únics: En Ramon, La Ramona (que tenen aquest cognom); potser el malnom «Casilles» vinga del cognom «Caselles»^{1bis}. Ja a 1629 apareix «Na Coca», dona portadora del llinatge Choch², o bé feminització com a malnom del nom del marit. Al S. XVIII apareix «Laymoneta», fadrina portadora del cognom Laumon o Laymon, d'origen francès. «La Vaquera» ve del cognom Vaquer.

D'altres són deguts a la pertinència a una determinada família, caracteritzada pel cognom a mode de malnom; així «La Ponta», «En Mas, La Masa», «La Calafata» «En Calafatet», «En Soliveretes», «En Moragues», «Es tio Vila», «En Marcó En Gallina», «La Pepica-Monjo», «En Miquel-Pont», «En Quiquet d'En Perles», «La Molina»...

És, doncs, innegable la preeminència de l'element insular a la repoblació de Tàrbena, que coincideix amb moltes poblacions de la Marina Alta i voltants. Fins l'actualitat s'han conservat gran nombre d'aquests, degut a la preferència pels matrimonis amb gent no forastera, constituint-se com a «típics» de Tàrbena. Si bé Tàrbena no va ser l'única localitat repoblada per gent de les

(1) Sol ser normal a la llarga del s. XVII, sobretot a la primera meitat, la feminització del cognom de les dones; així tenim de Monjo Monja, de Ripoll Ripolla, de Salvà Salvana, de Roselló Rosellona, de Ferrer Ferrera... Els cognoms que només apareixen duts per dones, els trobem, doncs, només en forma feminitzada: Giscafrena, Estradera, Benusa, Ferraguda, Pujola.

(1bis) Als llibres de comptes de l'Església (1ª meitat s. XIX) pot llegir-se: «Vicente Moncho *Caselletes* (1820)», «Josef Moncho (vulgo *Frare Caselles*) (1821)».

(2) Podem creure que es tracta d'un topònim àrab precedit per «Beni», així com Benissalim o Binhortell, al mateix terme de Tàrbena, amb una etimologia diferent del cognom posterior Benejam o Benajam.

illes, sí que és la que millor ha mantingut fins el moment actual, l'arrel mallorquina, ben pregona a la seua parla local, que coincideix en molts aspectes amb els pobles majoritàriament repoblats per mallorquins, els pobles de la Marina Alta, i alguns d'altres indrets veïns. Tàrbena mai no ha oblidat els seus orígens a les illes, sent aquest fet el que l'ha marcat com a poble i l'ha caracteritzat, d'aquí que durant molt de temps es considerava com a característic de Tàrbena i de la vall de Gallinera, el seu repoblament per gent mallorquina.*

*He d'al·ludir l'existència de cognoms nous, aportats darrerament, d'origen no illenc, dels quals els més abundants han adquirit la categoria de «ser de Tàrbena»: Signes amb 19 persones i Zaragoza amb 16, tots dos introduïts al S. XIX, el primer procedent de Xaló, el segon d'Orba.

BIBLIOGRAFIA CITADA

- COSTA i MAS, J.: «La repoblació mallorquina a la Marina Alta i al seu entorn en el segle XVII» a *Trabajos de Geografía* n.º 34, Miscelània 1977-1978, págs. 87-91.
- COSTA i MAS, J.: «De les rels... a la llavor». Al programa de Festes de Xaló de l'any 1983.
- MESTRE PALACIO, J.: *Alcalalí*, Monografías históricas de l'I.E.A. Alacant 1970.
- TORRES MORERA, J. R.: *Repoblación del Reino de Valencia después de la expulsión de los moriscos*, Valencia, Ayuntamiento, 1969.
- PLA ALBEROLA, P. J.: «Los movimientos migratorios en el Condado de Cocentania tras la expulsión de los moriscos», actes del I Congrés de la Població Valenciana. Universitat d'Alacant, 1988.
- MATEU i BELLÉS, J.: «Aprofitament del territori i evolució del poblament» a *Temas d'Etnografía Valenciana I* (sèrie dirigida per Joan F. Mira) Institució Alfons el Magnànim de la Dip. de València, 1983. Págs. 21-52.
- MOLL, F. de B.: *Els llinatges catalans* Ed. Moll, Palma de Mallorca, 1959.
- He pogut llegir les cartes pobles (1611, 1616), del treball d'investigació, inèdit, de Mª Carme COVES RUIZ *Aproximación a la demografía y a la estructura de la propiedad en Tàrbena (Alicante) tras la expulsión de los moriscos* (Universitat de València, 1983), gràcies a l'amabilitat de Miquel Signes i Molines. Aquest treball recull els documents de *Documentos históricos de la villa de Tàrbena*, obra inèdita de don Adolf SALVÀ i BALLESTER.
- SIGNES MOLINES, M.: *Historias de mi pueblo (Tàrbena)*, publicaciones de la Caja de Ahorros Provincial, Alacant, 1981.